History and society
Тарих һәм җәмгыять
История и общество

DOI: 10.26907/2311-2042-2025-25-2-66-83

THE IMAGE OF THE SOVIET- JAPANESE WAR OF 1945 AND JAPANESE PRISONERS OF WAR IN TATAR LITERATURE

Larisa Rafaelevna Usmanova,
National Research University Higher School of Economics,
11 Pokrovsky Boulevard, Moscow, 109028, Russian Federation,
ousmanoval@gmail.com.

Ramziya Marsovna Bolgarova,
Kazan Federal University,
18 Kremlyovskaya Str., Kazan, 420008, Russian Federation,
Ramziya.Bolgarova@kpfu.ru.

Karim Aidarovich Khabutdinov,
National Research University Higher School of Economics,
11 Pokrovsky Boulevard, Moscow, 109028, Russian Federation,
karim.khabutdinov@mail.ru.

This article systematizes Tatar writers' works dedicated to the Soviet-Japanese War of 1945 and subsequent events involving Japanese prisoners of war. The image of Japanese soldiers in battle and those in Soviet captivity is reflected in various ways in Tatar literature of the post-war period. The earliest of these works date back to 1945. M. Malikov, a participant in the events as an intelligence officer, recorded what he saw with his own eyes, and immortalized it in his diaries, poem, essay, and an autobiographical novel. Our analysis of the literary sources revealed that, on the one hand, in accordance with censorship guidelines, the Tatar writer depicted the image of the Japanese as ruthless, insidious enemies; while, on the other, his interest in Japan and the Japanese developed in an Orientalist vein. Another Tatar writer, A. Gilyazov, encountered Japanese prisoners of war in the Karaganda Correctional Labor Camp (KARLAG). In his novel "Let Us Pray!", the writer recalls Japanese prisoners of war with great respect, noting their organization, diligence, meticulousness, discipline, courage, endurance, patience, and ability to speak languages. D. Gallyamova's book contains a wealth of factual material about the Kwantung Army prisoners of war who were held in NKVD Camp No. 97 in Yelabuga from 1945 to 1948.

Key words: Tatar literature, Soviet-Japanese War of 1945, prisoners of war, Japanese image, Adib Malikov, Ayaz Gilyazov, Dolores Gallyamova

For citation: Usmanova, L., Bolgarova, R., Khabutdinov, K. The image of the Soviet- Japanese war of 1945 and Japanese prisoners of war in Tatar literature // Tatarica. 2025. № 2 (25), pp. 66–83. https://doi.org/10.26907/2311-2042-2025-25-2-66-83

Introduction

For a long time, Andrei Golovin's novel "Rear-Front" [1] was considered one of the first Soviet books about the Soviet-Japanese War of 1945 in Russian literary studies [2], [3], [4]. The author was a direct participant in the events, familiar with many of the subtle details, as he served as the head of an intelligence school and developed individual intelligence operations while participating in battles with the Kwantung Army. His work on the book was conducted from 1953 to 1959. During this time, the author "artistically reinterpreted the rich factual material gleaned both from direct observation and through the study of numerous documents and sources" [1]. According to Prof. N. Kireeva, A. Golovin's novel became a "bestseller of the Soviet era", since its structure was the combination of genre elements of the socialist realist war epic with the formulas of the spy thriller, which had been successfully mastered by Soviet literature since the early 1930s [5, pp. 80–81].

In Tatar literature, the events of the Soviet-Japanese War of 1945 were first captured by A. Malikov, a direct participant in the events and a former intelligence officer. His impressions of the war formed the basis of an autobiographical novel, an essay, and a poem, and were preserved in his diaries.

Materials and research methods

Our analysis is based on the fictional works by A. M. Malikov (the poem "Ataudagy hislər" ("From the Experience at Atau"[1]) [6], the essays "Sakhalin Yazmalary" ("Sakhalin Notes" [7]), the story "Yashlek Utravy" ("The Island of My Youth")) [8], [9], by A. Gilyazov (the memoir novel "Yagez, ber doga!" ("Let Us Pray!" [10]), and A. Malikov's diaries [11], [12], [13], [14] and the article by D. Gallyamova ("Japanese Prisoners of War in Yelabuga. NKVD Camp No. 97" (1945)) [15].

The purpose of this study, which was conducted using the cultural-historical and comparative methods, is to identify the uniqueness of the images of Japan and the Japanese in Tatar writers' works, which reflect the events of the Soviet-Japanese War of 1945 and the subsequent circumstances of their soldiers' lives in Soviet captivity.

Discussion

In 1939, the future writer Adib Malikov (1921–2009) was drafted into the army to patrol the country's Far Eastern borders. He initially served in Blagoveshchensk, later, from 1940 to 1946, on Sakhalin Island with the 79th Rifle Division. From the very first hours of the war against Japan, declared on August 11, 1945, he participated in combat operations as a reconnaissance squad leader, liberating southern Sakhalin. For his valor in bloody battles, Sergeant A. Malikov was awarded the medals "For Courage", "For Victory over Japan", and the 2nd Class Order of the Patriotic War.

This Tatar writer can rightfully be considered one of the pioneers among the authors writing about the Soviet-Japanese War of 1945 in Russian literature. Despite the harsh conditions of military life, A. Malikov did not put his pen down: he composed poems, verses, wrote essays about his work in the divisional newspaper, and kept diaries (see more about this: [16], [17]). He artistically transformed his experiences, gained during his service in the rear-front and during the Soviet-Japanese War of 1945, into an autobiographical poem and story, into essays (see the review by H. Gosman [18]), soldier's diaries, and journalistic articles. On the one hand, A. Malikov's works consider the opposition "one's own - the other" in line with the literary traditions of 1941–1945 in the extremely polarized patriotic pathos of the fight against the enemies of the USSR; on the other hand, individual materials demonstrate the writer's inclination towards creating Orientalist texts.

In depicting the image of the Japanese as insidious enemies, samurai, "cutthroats," "kamikaze suicide bombers," and "invaders," A. Malikov develops the motifs of "battle fury" and "beast":

> "In Manchuria, opposite us, stands the Kwantung Army, which has seized vast swathes of China. They are the cream of the imperial army, cutthroats bred to hate the Soviet people. The Heihe[2] garrison consists of a mountain rifle division, a cavalry brigade, several artillery battalions, a battalion of suicide bombers, and a pack of dogs, all battle-hardened in Korea and China. Will we ever have to face them?" [13, p. 77]

In an episode of a cultural trip to the Sakhalin Museum, the Japanese are also described as "in-

[1] From here on, the translation is by R. B.

[2] *Heihe* is a city in China. It is currently the capital of the Aihui Prefecture in Heilongjiang Province, China.

vaders" dreaming of swallowing the "fat loaf" of Sakhalin Island:

"In 1920, the Japanese captured the northern part of Sakhalin, an occupation that lasted for five years. In Northern Sakhalin, the young Soviet government was drowned in blood. The occupation, built on terror and plunder, lasted for five years. As they left, the invaders set fire to the taiga, turning half the island into a blaze. Bolsheviks, partisans, and their families were hanged on pine trees by their feet" [13, p. 84].

Through descriptions of museum exhibits, A. Malikov reconstructs the history of the Russo-Japanese Wars:

"1905 nche elgy rus-yapon sugyshynda patsha Rossiyase җiңelep, Kөn'yak Sakhalin yaponnar kulyna tөshkәch, biredә yashәүche rus, kytai һәm aino khalyklary tagy da kotochkychrak khәlgә kalalar. Yaponnar alarny avyl-avyllary belәn erak taiga ehchenә, tau-tash aralaryna sөrәlәr." – "In 1905, when Tsarist Russia lost the Russo-Japanese War and Southern Sakhalin passed into the hands of the Japanese, the Russians, Chinese and Ainu[3] people, who lived here, had a hard time. The Japanese exiled them deep into the taiga, into the mountains, whole villages of them" (lit. trans.) [7, p. 6].

In 1920, Japan, taking advantage of the Russian Civil War, captured the northern part of Sakhalin and occupied it for five years. In 1925, Japan, by agreement with the USSR, returned northern Sakhalin to the Soviet Union. This is why the Japanese are characterized in A. Malikov's essays as "komsyz kilmeshәklәr" ("greedy outsiders") [pp. 7, 6], "invaders" [13, p. 85]. It was with curiosity that the Soviet soldiers watched the enemy's military training on the other bank of the Amur: "An officer tries to hit a running soldier". "Clumsiness is severely punished, sometimes a noose is thrown around the neck and tied to a horse's tail". "Samurai emphasize physical strength and the ancient techniques of judo" [13, p. 77].

The platoon commander warns soldier Malikov that the heights of Khoramitog[4] are "guarded by thugs who have gone through the 'tapka-bente' school". The Tatar writer was shocked by the Japanese methods of cultivating agility and endurance when he learned that their corporals resorted to beating young Japanese soldiers with rubber truncheons during formations.

"If the person being beaten screams or falls, they kick him until he bleeds, shouting: 'We will make a real samurai out of you, we will teach you to be brave and sensitive, you son of a dog'" [13, pp. 84–85].

By incorporating "foreign texts" (speeches by commanders, quotes from Soviet newspapers) into his works, A. Malikov conveys to the readers the goals of the Soviet-Japanese War of 1945. His material on the South Sakhalin Operation is represented in essays in the form of a diary. Forming an idea of what "a foreign territory" is like, A. Malikov lists Japanese names of populated areas in his diary and essay (Haramitoga, Koton[5], Keton[6], Kamishisuka[7], Nairo[8], Toyohara[9]), and cites the names of valleys, hills, and other places. The episode with the "map" in the outbuilding of Japanese officers from "Sakhalin Notes" allows his readers to form an idea of the scale of Japan's territorial claims:

"A patterned carpet hung above the shelf. A closer look revealed a map of Asia. The territory of the Soviet Union up to the Urals and the Caspian Sea was 'decorated' with Japanese flags. And on the Ural Mountains, a monument to the Emperor Mikado was depicted" [13, p. 118].

The writer shares his personal experience of clashing with Japanese saboteurs, cuckoo snipers, machine gunners, mined horses, and others. The scout was awarded the Medal "For Courage" for his heroic contribution to the offensive.

In keeping with the established Soviet ideological tradition, the depictions of Japanese battles highlight their predatory, aggressive spirit. Thus, the author of the story reports that during an offensive, he was attacked by a "short" Japanese man, "with angrily bared teeth" [13, pp. 84–85]. A.

[3] *The Ainu (Ainu)* were a people who lived on Sakhalin Island until 1945. After World War II, Japan evacuated almost all of the Ainu to Hokkaido. In 1949, there were approximately 100 Ainu living on Soviet Sakhalin. The last three purebred Ainu died in the 1980s.

[4] *Haramitoga (Khoromitoga)* is the name of a defensive fortification on Sakhalin Island, now a historical monument. These places are also called the Haramitoga Heights, after the Japanese name for the Khoromi-toge Pass in the Obzornaya Mountain area.

[5] The modern name of Koton is Pobedino. See: [19], [20].

[6] The modern name of Cato is Smirnykh. See: [19], [20].

[7] The modern name of Kamisisuk is Leonidovo. See: [19], [20].

[8] The modern name of Nairo is Gastello. See: [19], [20].

[9] The modern name of Toyohara is Yuzhno-Sakhalinsk. See: [19], [20].

Malikov notes that the enemy soldiers' eyes were filled with hatred. Here's how one of the treacherous enemy's provocations is described:

"Ak flag totyp chykkan yapon parlamenterlaryn karshy alyrga baruchy bezneң ber tөrkem ofitser hәm soldatlarga minomettan, ut achtylar, ә yapon parlamenterlary bu vakytta transheyalarga tөshen kachtylar" [8, p. 13] – "The Japanese fired mortars at a group of our soldiers and officers who went to meet the parliamentarians with a white flag, while the Japanese parliamentarians were hiding in a trench" (lit. trans.).

A. Malikov describes the kamikaze cult in detail: "The place of the kamikaze, who dies for the Emperor, is in the center of Paradise. This is drummed into the heads of Japanese soldiers. They say their valor will be celebrated in songs. The relatives and families of kamikazes are given gifts. They sell their lives in advance.

When seeing off kamikaze soldiers to the army, their parents arrange a ceremonial "funeral" for them in advance. While awaiting orders, the kamikazes lead a dissolute life, however, the police turn a blind eye to their excesses... Breaking the oath is punishable by death, forced hara-kiri[10]" [13, p. 122].

A. Malikov, true to the truth, recounts the damage inflicted on our troops by kamikaze pilots, machine gunners, and other military divisions.

"The Japanese military, if possible, would have turned the entire nation into kamikazes" [13, p. 123].

"In one area, 90 Japanese were surrounded, but not a single one surrendered. At the last minute, they ripped open their bellies and died. This, they believed, was loyalty to their Emperor. Their compatriots compose legends and songs about the kamikaze soldiers who committed hara-kiri, and they pass them on by word of mouth" (a diary entry, August 13, 1945) [14].

In his works, A. Malikov describes the atrocities committed by the Japanese in the occupied territories, not only against Russians but also against members of other ethnic groups. The news of the start of the military operation on August 8, 1945 initially inspired the author of the essays:

"Җitәr! Kyryk el kөttek bez mony – Kөn'yak Sakhalin 40 el yapon itege astynda yңgyrashty". - "Enough! We have been waiting for this day for forty years - Southern Sakhalin has been groaning under the Japanese boot for 40 years" [7, p. 12] (lit.transl).

This feeling was replaced by anxious anticipation.

"Sugish! Min armyadә alty ate hezmәt itү dәveremdә bu kөn turanda kүp mәrtәbәlәr uyly let's go. Kurkynych ta, shomly da bulyp kүz aldyna kilә ide st." – "War! Six years of my service in the army made me think about it more than once. It appeared to be something terrible, full of dangers" (lit. transl.) [7, p. 8].

A. Malikov carefully peered at the line of enemy defense:

"Menә doshman zhire"… "Kup ellar bue tozelgan nygytmalar, dotlar hәm җir asty yullary." - "Here is the enemy side... Fortifications, pillboxes and underground passages built over many years" (lit.trans.) [7, б. 13].

The author of the diary admires the courage and heroism of the Soviet soldiers who managed to break through the enemy's defense line (General Baturin, decorated tanker Demin, and other heroes). Scout A. Malikov was proud of the Soviet Army's technical superiority. The writer spoke with respect of the home front workers whose selfless labor hastened the hour of Victory. Thus, the theme of unity between the front and the rear is formalized in "Sakhalin Notes" (See the essay about the hunter Shakir Mullanurov).

A. Malikov was surprised to witness the power of German propaganda among Japanese soldiers. During interrogation, it became clear that many of them were unaware of the Soviet victory over Nazi Germany and therefore believed that the retreating Russians had reached Japan. The Japanese believed they were fighting an army of a million against a Russian army of 100,000.

"Prisoners were captured on some high ground. It turned out that many Japanese soldiers still didn't know the war with Germany was over. They'd been told that the Germans were oppressing the Russians. Therefore, they said, the Russians didn't have enough land, so they were encroaching on their territory (in the original – on our land). It's simply ridiculous!" (a diary entry, August 18) [13, p. 145].

The chaos of the retreat is conveyed in a diary entry of August 19: "Koton railway station. Lost Japanese horses emerge from the forest. There is a lot of captured rice and biscuits, abandoned property, silk clothing and dishes. Today there is to be a mass surrender" [8, p. 146].

[10] *Harakiri (seppuku)* is a ritual suicide by slitting one's belly, common among the samurai class of medieval Japan.

A diary entry of August 22 describes the heroic death of a wounded Japanese officer in the city of Kamishisuka, he remained at his post and held the line for a long time. The Tatar writer speaks of him with respect: "The samurai" chose to die in battle rather than surrender or hide in the forest [13, p. 9].

During the Soviet Army's South Sakhalin Operation, South Sakhalin was liberated from the Japanese. By early September, the Kuril Islands had been liberated. A. Malikov immortalized the Soviet Army's victory in this war in a poem:

Bez kyryk el kөtep, bu kөnne Kanybyzda saklap kiterdek; Tyn okeanda soңgy pokhodny Bөek Җiңү belən beterdek. Бөек Җиңү белән бетердек. [7, p. 6]	We waited for forty years, cherishing this day in our souls; Our final campaign in the Pacific Ocean ended with a Great Victory (*lit. transl.*).

The diary entries clearly show that the writer's hatred of the enemy gradually gives way to curiosity, a keen interest in the foreign way of life as an opportunity to expand his understanding of the neighboring people and their culture. An interest in the East and its ancient cultures is a long-standing tradition in Russian literature. It is clear that the writer uses the diary as a workbook, recording ideas and drafts for new works. He respectfully describes images of national Others. For example, within the framework of socialist realist literature, A. Malikov repeatedly describes Japanese dwellings in detail, contrasting the huts of the poor Japanese with the palaces of the emperor and his entourage.

The description of the Japanese captain's house is noteworthy:

"Bez yapon kapitany yashəgən iort ehchenə kerəbez. Anyң idənenə dөge salamynnan үrelgən matalar җəelgən. Chөidə ranets, furazhka həm bashka khərbi kiemnər ehlenep tora. Өstəldə fotokartochkalar, tөrle kəgaz'lər, zur kөzge həm yapon khərbi nachal'niklarynyң rəsemnəre. Əiberlərneң kүbese: patefon, britva, portsigar, stena səgate, fotoapparat həm bashkalar Amerikanyky". "We entered the house where the Japanese captain lived. Mats, woven from rice straw, lay on the floor. A knapsack, a cap, and other military clothing hung on a hook. Photographs, some papers, a large mirror, and a portrait of some Japanese commanders were scattered on the table. Most of the things were American: a gramophone, a razor, a cigarette case, a wall clock, a camera, and other things. Apparently, this had been plundered from the island population of the Philippines or other islands" [7, p.12].

Further the writer introduces his readers to the diet of Japanese soldiers: "Japan soldierlarynyn uz gomerlərendə ber genə tapkyr da ipi kүrgənnəre yuk, alarda tik officerlarga gyna bertөrle də təme bulmagan galetlar bireə. Japan soldierlaryna irtan shikər sibep ber plate doge botkasy, kondez doge botkasy həm kiptergan balyk, ə kichen balyk canned food həm ərəнge birələr ikən." – "Japanese soldiers had never seen bread in their lives. Only officers were given biscuits of various flavors. Lower-ranking soldiers were fed a bowl of sugar-sprinkled rice porridge in the morning. For lunch – rice porridge and dried fish, and for dinner – potatoes with canned fish" (lit.transl.) [13, p. 148].

The Japanese hung white and red flags on the rooftops as a sign of surrender. In his diary, the writer provides a thorough description of Japanese's wooden dwellings, the Japanese women's clothing, which consisted of loose silk pants and wooden shoes, and their customs.

"Japanese women wear trousers and carry their children on their backs. They wear wooden blocks (shoes) or tabi (slippers) on their feet. Many people wear rubber boots.

They carry loads in strollers and bicycles. There are so many of them that any pedestrian on the street will take one and, when they reach their destination, leave them unattended" [13, p. 148].

"The Japanese are a short people, most of them thin and emaciated, but cunning and impudent. At every step, they try to offer a Russian soldier a cigarette, bow deeply, shake his hand, etc. But at the same time, at night, they kill our Red Army soldiers one by one" [14].

"Өi җihazlary bik zhiңelchə həm zur masterlyk belən ehshləngənər. Komnatada barysy da yalan ayak iөrilər, chөnki idən өstel də, uryndyk ta, koika da bulyp khezmət itə.

Təməkene bergələp, idəndə ayaklarny bөkləp utyryp tartalar, ə urtada pepel'nitsa kuelgan. Min əle kofta yaki yubka kigən ber khatyn-kyzny da kүrmədem. Alar arasynda җirən, sary, kara həm ak chəchlelərе də yuk. Chəchlərе barysynyky da shomort kebek kara. Balalary barysynyң da ber tөsle, ata-analary nichek itep ber-bersennən alarny aera ala ikən? Ehshchən khalyk kүbesenchə ayaklaryna tabi kiya həm obmotka uryi, bashlaryna salam ehshləpə yaki yapon furazhkalaryn kiya. Irlər chəch үstermilər, ofitserlar shulai uk. Khatyn-kyzlar totash tegelgən bizəkle kүlmək-yshtannan iөrilər. Һər yaponets chalbar kaeshyny art yaktan səlge tagyp iөri. Yuyngan chakta, bitlərеn sabynlap səlge belən yualar, annan soң səlgene nyklap boryp bitlərеn sөrtkəch, any kipterələr" (a diary entry dated August 29, 1945) [17] – "Household items are simple, but made with great skill, everyone walks in the room with their

shoes off, since the floor serves as a table, a chair, and a bed.

They smoke together, sitting with their legs tucked under them, with an ashtray in the middle. I have yet to meet Japanese women in skirts and blouses. There are no redheads, blondes, or gray-haired ones among them. They all have black hair, the color of bird cherry berries. The children all look the same; how can their parents tell them apart? Most working people wear tabi[11] and puttees, and on their heads, they wear a straw hat or a Japanese cap. The men don't grow their hair, even the officers. The women wear colorful shirts and pants sewn together. Every Japanese man carries a towel on a belt across his back. When washing, they rub their faces with soap and with one end of the towel, then dry themselves with the other end, afterwards they hang it out to dry" (lit.trans.).

"Idənnəren bervakytta da yumyilar. Tik bernichə el ytkəch, døge salamynnan yrelgən kalyn matalaryn gyna almashtyralar. Θilərendə østəl də, uryndyk ta bik sirək ochryi. Monda keshelər hərvakyt ayaklaryn bøkləp idəngə utyryp ashyilar, idəndə ioklyilar, ə ayak kiemnəren tyshta salyp kaldyralar" (a diary entry of August 29, 1945) - They never wash the floors. They simply change the rice mats that line the floor every few years. It is very rare to find a table or chairs in the house. They eat on the floor, sitting on their knees, sleep on the floor, leaving their shoes outside the threshold" [7, p. 25].

The diary describes a meeting with a Russian émigré who told A. Malikov that the Japanese smeared their lips with butter and ate meat extremely rarely (a diary entry of September 2, 1945) [14].

In an entry of August 23, he described in detail how Japanese civilians greeted Red Army soldiers:

"The children come right up to our wagons and accept what we give them with great pleasure. The old men take off their hats and bow to the ground. First, the women initially hid in their houses, but then realized we don't eat people, and we don't have horns.

The girls wave their hands, and the former Japanese soldiers salute. But they're so kind, that it's worth keeping your powder dry. All the Japanese keep smiling, or rather, trying to be cheerful. Of course, some do it with all their hearts, and many out of fear. Because they're constantly told that the Russians spare no one, shoot every prisoner, and abuse them. In fact, nothing of the sort happened" [13, p. 146].

The joy of the Koreans at the arrival of the Russians did not escape the attention of the Tatar soldier: the elderly Korean admitted that the Japanese "didn't even consider them to be human beings" [13, p. 147].

A. Malikov regretted that he did not know Japanese and had to communicate with the local population by means of facial expressions:

"They are a very sociable people. When you start talking to them, they immediately surround us, looking at us with curiosity and touching our machine guns. The Japanese have spread a rumor that only communists and Komsomol members are armed with Degtyarev submachine guns. They say that with a Degtyarev submachine gun, they aim at one and kill ten" [13, p. 147].

In the capital of the Karafuto[12] governorate, the Soviets found drunken Japanese soldiers who had thrown down their weapons: "They are glad to have been freed from drill and to have saved their lives. For the soldiers, this is a big holiday; they invite us to have a drink too" [13, p. 148].

A diary entry of September 15 describes Japanese prisoners of war:

"Today, several thousand Japanese prisoners were marched past our garrison. I was amazed at how resilient they were. According to our soldiers, they had been living off their own food for 15 days now and said they had enough for another 15 days. They carried this entire load on their backs. In addition, they had a blanket on their backs, some even had mats woven from reeds, various bags, an overcoat, canteens, aluminum mugs, mess tins, etc. A weak donkey would hardly be able to lift such a load. As a rule, the Japanese stop for a rest after 8 km, while with us it is after 4 km. Most of the Japanese were sullen, joyless, unshaven people, they walked heavily, leaning on sticks" [14].

A. Malikov's diary is a documentary eyewitness account. Not everything he recorded was included in his autobiographical works. This is noted in the article by A. Yu. Khabutdinov and M. M. Khabutdinova: "It is obvious that the writer 'aligned' his works with the established canon of depicting the victorious army, avoiding instances of unregulated behavior by soldiers and commanders, etc. It should also be remembered that in the USSR, the topic of the war with Japan was relegated to the background, compared to the war with Nazi Germany. One of the limiting factors was the unresolved post-war situation, as the peace treaty, establishing the borderline, has not been signed to this day" [16, p. 208].

In newspaper and journal articles, contributed to the "From a Writer's Notebook" series, A. Malikov describes his trips to anniversary events

[11] *Tabi* are traditional Japanese ankle-length socks with a separate big toe.

[12] *Karafuto* is the Japanese name for Sakhalin Island.

and meetings with legendary fellow soldiers (see, for example, "Куриль чәчәкләре" ("Kuril Flowers") [11], "Хәтер атаулары" ("Islands of My Memory") [12]). This tradition is now kept up by the writer's son.

The images of Japanese prisoners of war appear not only in the works of A. Malikov, but also in A. Gilyazov's memoir-novel "Iәgez, ber doga!" ("Let Us Pray!") (1991–1993). This theme is explored in detail in M. Khabutdinova's article [21]. The Tatar writer does not hide his admiration with the Japanese whom he had the opportunity to meet in the Karaganda Correctional Labor Camp (KARLAG):

"Among the foreign prisoners, the Japanese were the first to master Russian. While the Chinese learned a dozen words in ten years, I never met a single Japanese who couldn't speak Russian. A proud, rebellious, and strong people! They say the Chinese, Koreans, and Japanese all look alike. Absolutely not. If representatives of these three nations were lined up in front of me, I would be able to spot the Japanese without a doubt! The eyes of the Japanese radiate grandeur, education, self-confidence, mystery, and cunning in the best sense of the word. The Japanese never took part in ethnic squabbles, never quarreled over trivialities, and never fought over food. They truly are a strong, great people!" (Translated by N. Ishmukhametov) [10, p. 278].

With no less respect, the author of the novel describes the Japanese work culture, although the opposition between 'our own' and 'theirs' turns out to be in favour of 'theirs':

"A few words should be said about the way they worked. If a Japanese man takes on a task, you can be sure he'll see it through. In the camp, as usual, there're a 'daylight working hours': you work from dark until dark, or rather, you're forced to work that way. But the Japanese don't obey this stupid rule. After working four hours, he stops, rests, regains his strength, and an hour later rolls up his sleeves again for another four hours, working conscientiously. You can hang him, you can cut him to pieces, but you won't be able to make him work longer than eight hours. And ours hang around all day, pretending to do work, but in fact there's very little work done" (translated by N. Ishmukhametov) [10, p. 278].

A. Gilyazov noted the Japanese's cleanliness:

"The Japanese are neat, tidy, and clean people. In Aktas[13], they settled next to the bathhouse. They heated it and washed their clothes. I sometimes bragged... (That's me all over, I'm guilty of that!) I said: 'A Japanese major general used to wash my clothes!' Although these words are absolutely true, there was no need to brag about it, was it?" (Translated by N. Ishmukhametov) [10, p. 279].

In the novel, A. Gilyazov cites facts that testify to the Japanese's desire to create a cozy environment:

"It turned out that Japanese prisoners of war had lived in Maikuduk[14] for a long time. And supposedly, no sooner had they arrived at the new place than they began to improve it, decorate it, and comb it. The Japanese planted a large number of trees, and between them they created flower beds, in which they sowed night-blooming violets – matthiolas. Dormant during the day, their petals-eyelashes closing, the flowers awaken with the onset of dusk and spread their fragrance far and wide across the surrounding area" (quoted from [21]).

Describing a fight between the Japanese and criminals in the novel, A. Gilyazov shares his observation that the Japanese's docility has its limits; in critical situations, they behave with great courage and heroism. The Japanese are immortalized in the novel as the pioneers building Aktas. The Tatar writer admired the steadfastness with which the prisoners of war endured the hardships of the labor camp:

"It's impossible to imagine, for example, a Japanese officer eating a sandwich made from crushed fish bones! You'll never see anything like that! The Japanese are the proudest, most unyielding people who never lose their human nature even in the most difficult trials. Oh, they never complain, they don't moan if they're hungry, they don't look for scraps, they pull themselves together, they wait for better times, they believe in goodness and in their God" [10, p. 278].

The author's dialogue with Colonel Sattaro Toguchi, who spoke Russian fluently and with almost no accent, is revealing:

One day I asked him: "Sattaro-san, will the Russians and Japanese ever live in peace?" He looked at me with his coal-like eyes and after a short thought he said: "Never!" I was even scared, I swear to God!" [10, pp. 279].

It is known that there were approximately 22,000 Japanese prisoners of war in the Spassky[15]

[13] *Aktas* is an urban-type settlement in the Karaganda region of Kazakhstan.

[14] *Maikuduk* is a suburb of a residential area of Karaganda.

[15] The Spassk prisoner-of-war camp in Karaganda was established on June 24, 1941, on the premises of a sec-

camp. They were used as labor force in mines, brick factories, repair and mechanical plants, and construction companies. They left the camp by the mid-1950s. In 1987, the Japanese government negotiated the removal of the remains of the Japanese prisoners of war buried in Karlag (for details see: [19]).

D. Gallyamova's book cites eyewitness accounts of the Japanese prisoners of war held in NKVD Camp No. 97 in Yelabuga.

"According to Japanese sources, there were 50,000 Japanese prisoners of war in the USSR from December 1945 to 1956, and 9,000 medical officers in Yelabuga" (quoted from: [13, p. 155]). According to eyewitnesses, "among them were colonels, lieutenant colonels, captains, and lower ranks; the bulk of the contingent consisted of young officers".

> "The Japanese, like the Germans, were completely self-sufficient. They worked inside the camp: in the kitchen, the dining hall, the bath and laundry facilities, and also chopped wood, grew vegetables, and fattened pigs. Surgeons, therapists, ophthalmologists, and dentists, under the supervision of Soviet doctors, treated their compatriots", recalled L. Shevnina [14, p. 155].

According to N. Kuznetsova's memoirs, there were many sick prisoners of war from the Kwantung Army, and they were placed in the second zone [14, p. 156].

In 1948, some of the prisoners of war were released to their homeland.

Following the signing of the Agreement between the USSR and Japan "On Persons Held in Prisoner of War Camps" on April 18, 1991, an exchange of information on the burial sites of deceased Japanese began. Small delegations of Japanese began visiting our country, particularly Yelabuga. The city conducted grave openings, collection of remains and things preserved with the deceased, cremation, and other procedures. In October 2000, the Japanese erected a monument in Yelabuga. In 2002, a Japanese delegation visited Yelabuga, including former prisoners of war who met with their saviors—Dr. T. Nechaeva and paramedic Z. Kamaeva (for details see: [14, pp. 155–189]).

---

tion of the Karlag camp. From 1941 to 1950, approximately 70,000 prisoners passed through it: 30,000 Germans, 22,000 Japanese, 6,000 Romanians, and 1,600 Austrians. More than 7,000 foreign soldiers remained permanently in Karaganda. Five thousand are buried in Spassk.

Results

Our analysis of Tatar literary works, commemorating the events of the 1945 Soviet-Japanese War, has revealed that A. Malikov can rightfully be considered a pioneer of this theme not only in Tatar but also in Russian literature. Unfortunately, translations of his autobiographical novella "The Island of My Youth" went unnoticed by critics due to political circumstances [23], [24]. On the one hand, in his poem, essays, and autobiographical prose, the Tatar writer develops the image of the Japanese, within the framework of the ideological stance, as treacherous, ruthless enemies. On the other hand, his nonfiction and memoir-like sources reveal the writer's ethnographic interest in Japan and its inhabitants (his descriptions of housing, clothing, cuisine, and everyday life of the Japanese). A. Gilyazov's novel highlights the common destinies of KARLAG prisoners, regardless of nationality. The author depicts the Japanese prisoners of war as proud, independent, hardworking, resilient, and courageous individuals who distinguished themselves going through difficult times. D. Gallyamova's book includes eyewitness accounts of the prisoners' life in the second zone in Yelabuga. The local historian includes a number of interesting photographs from the city administration's correspondence with Japanese officials. This dialogue resulted in the installation of a monument on the burial site of the Japanese prisoners of war and the arrival of the survivors in the city for commemorative events.

Conclusions

In postwar Tatar literature, the study of the images of Japan in general, and Japanese soldiers and prisoners of war in particular is a promising trend and, in our opinion, requires further development. As our research has shown, this theme is represented in various literary genres: from diaries to poetry, from essays to novels.

References

1. Golovin, A. (1958–1960). *Tyl-front* [Rear-Front]. Blagoveshchensk, Amurskoe kn. izd-vo. (In Russian)

2. Burenkova, G. (1958). *Pervaya kniga pisatelya* [The Writer's First Book]. Amurskaya pravda. 3 dek. P. 3. (In Russian)

3. Vasil'ev, L. (1965). *Pobeda na Zapade i na Vostoke* [Victory in the West and in the East]. L. Vasil'ev. Dal'ne vost. komsomolets. 23 marta. P. 3. (In Russian)

4. Voronkov, A. A. (2007). *Front bez tyla: o pisatele A. Golovine* [A Front without a Rear: About

Writer A. Golovin]. Amur: lit.-khudozhestv. al'manakh. No. 6, pp. 79–82. (In Russian)

5. Kireeva, N. V. (2017). *Est' li massovaya literatura v Priamur'e XXI v.* [Is There Mass Literature in the Amur Region in the 21st Century?]. Losevskie chteniya – 2017: materialy X regional'noi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Pod red. A. V. Urmanova. Pp. 80–91. Blagoveshchensk, Izdatel'stvo BGPU. (In Russian)

6. Malikov, A. (1945). *Ataudagy khislər* [My Experiences on the Island]. Sovet ədəbiyaty. No. 7, pp. 42–47. (In Tatar)

7. Malikov, A. (1948). *Sakhalin yazmalary* [Sakhalin Notes]. 28 p. Kazan, Tatgosizdat. (In Tatar)

8. Malikov, A. (1973). *Yash'lek utravym* [The Island of My Youth]. Sovet ədəbiyaty. No. 11, pp. 73–92. (In Tatar)

9. Malikov, A. (1978). *Yash'lek utravy* [The Island of Youth]. 149 p. Kazan, Tatar. kit. nəshr. (In Tatar)

10. Gilyazov, A. M. (2013). *Sailanma əsərlər: 6 tomda* [Selected Works: In 6 Volumes]. 1 t. 687 p. Kazan', Tatar. kit. nəshr. (In Tatar)

11. Malikov, Ə. (1970). *Kuril' chəchəklərе* [Kuril Flowers]. Sost. Ə. Malikov. Sovet ədəbiyaty. No. 4, pp. 113–125. (In Tatar)

12. Malikov, A. (1985). *Khəter ataulary (yazuchy kөndəlegennən)* [Islands of My Memory (from the writer’s diary)]. Sotsialistik Tatarstan. 21, 23 aprel'. (In Tatar)

13. *Adib Malikov – zapiski soldata ehpokhi* (2021) [Adib Malikov – Notes by a Soldier of the Era]. Sost. Anvar Malikov. Pp 133–156. Kazan', Rukhiyat. URL: https://bf-tatneft.ru/fond/documents/books/Malikov_%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82(1).pdf. (In Russian)

14. Malikov, A. M. (1945). *Kөndəlek* [A Diary]. Lichnyi arkhiv pisatelya A. M. Malikova. Tetrad' s karandashnymi i chernil'nymi zapisyami na russkom i tatarskom yazykakh. (In Tatar)

15. Gallyamova, D. G. (2019). *Elabuga... serdtsu blizkoe zvuchanie* [Elabuga... a Sound Close to My Heart]. 267 p. Kazan', Tsentr innovatsionnykh tekhnologii. (In Russian)

16. Khabutdinov, A. Yu., Khabutdinova, M. M. (2025). *Voennye dnevniki tatarskikh pisatelei: put' k chitatelyu skvoz' ramki tsenzury* [Tatar Writers’ War Diaries: A Path to the Reader through Censorship]. Filologiya i kul'tura. Philology and Culture. No. 2, pp. 204–211. https://doi.org/10.26907/2782-4756-2025-80-2-204-211. (In Russian)

17. Nasyikhova, L. R. (2023). *Zhanrovo-tematicheskie i stilisticheskie osobennosti tatarskoi frontovoi publitsistiki v gody Velikoi Otechestvennoi voiny (na primere dnevnikov i ocherkov): dis. ... kand. filol. nauk* [Genre, Thematic and Stylistic Features of Tatar Frontline Journalism during the Great Patriotic War (based on diaries and essays): Ph.D. Thesis]. Kazan', 157 p. EDN: BBGWHW (In Russian)

18. Gosman, Kh. (1948). *Sakhalin yazmalary* [Sakhalin Records]. Berenche kitap. Kyzyl Tatarstan. 30 noyabrya. (In Tatar)

19. *Toponomika naselennykh punktov Yuzhnogo Sakhalina. Russko yaponskii spravochnik-ukazatel'* (1998) [Toponomics of Settlements on Southern Sakhalin. A Russian-Japanese Handbook]. V. V. Pereslavtsev. Vestnik Sakhalinskogo muzeya. No. 1(5), pp. 359–368. (In Russian)

20. *Ob istorii pereimenovaniya naselennykh punktov Yuzhnogo Sakhalina i Kuril'skikh ostrovov v 1946 - 1947 godakh* (2015) [On the History of the Renaming of the Settlements on Southern Sakhalin and the Kuril Islands in 1946–1947]. I. A. Samarin. Vestnik Sakhalinskogo muzeya. No. 1(22), pp. 196–226. (In Russian)

21. Khabutdinova, M. M. (2018). *Obraz yaponskikh uznikov stalinskikh lagerei v romane A. M. Gilyazova “Davaite pomolimsya!”* [The Image of Japanese Prisoners of Stalin’s Camps in A. Gilyazov’s Novel “Let's Pray!”]. Kul'turnye, ehkonomicheskie, tekhnologicheskie kontakty i vzaimodeistvie Yaponii i Tatarskogo mira: istoriya i so vremennost': sbornik nauchnykh trudov. Vyp. II. Pp. 248–255. Kazan', Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT. (In Russian)

22. Ten, T. (2009). *Poslednii svidetel' i poslednii samurai* [The Last Witness and the Last Samurai]. Karavan. 13 marta. (In Russian)

23. Malikov, E. (1976). *Ostrov moei yunosti* [The Island of My Youth]. Povest'-vospominanie. Per. s tatar. M. Skorokhodov. 96 p. Kazan', Tatar. kn. izd-vo. (In Russian)

24. Malikov, E. (1984). *Ostrov moei yunosti* [The Island of My Youth]. Povest'-vospominanie. 128 p. Moscow, Sov. Rossiya. (In Russian)

ТАТАР ӘДӘБИЯТЫНДА 1945 ЕЛГЫ СОВЕТ-ЯПОН СУГЫШЫ ҺӘМ ЯПОН ХӘРБИ ӘСИРЛӘРЕ ОБРАЗЫ

Лариса Рафаэль кызы Усманова,
ФТУ «Югары икътисад мәктәбе»,
Россия, 109028, Мәскәү ш., Покровский бульвар, 11 йорт,
ousmanoval@gmail.com.

Рәмзия Марс кызы Болгарова,
Казан федераль университеты,
Россия, 420008, Казан ш., Кремль ур., 18 йорт,
Ramziya.Bolgarova@kpfu.ru.

Кәрим Айдар улы Хәбетдинов,
ФТУ «Югары икътисад мәктәбе»,
Россия, 109028, Мәскәү ш., Покровский бульвар, 11 йорт,
karim.khabutdinov@mail.ru.

Мәкаләдә татар язучыларының 1945 нче елгы Совет-япон сугышы һәм япон әсирләре белән бәйле вакыйгаларга багышланган әдәби әсәрләре анализлана. Сугыштан соңгы чор татар әдәбиятында япон хәрбиләре (сугыш кырында, әсирлектә) төрлечә сурәтләнә. Әсәрләренең беренчесе 1945 нче ел белән билгеләнгән. Совет-япон сугышында разведчик булган Ә. Маликов үзенең күргәннәрен көндәлекләрендә, поэма, очерк һәм автобиографик повестьларында язып калдырган. Чыганаклардан күренгәнчә, татар язучысы, бер яктан, японнарның образын цензура күрсәтмәләренә туры китереп эшләгән, аларны рәхимсез, мәкерле дошман буларак сурәтләгән, ә икенче яктан, аның Япония һәм японнар белән кызыксынуы ориентализм рухында булган. Тагын бер татар язучысы А.М. Гыйләҗев япон хәрби әсирләре белән Караганда төзәтү-хезмәт лагеренда була (КАРЛАГ). «Йәгез, бер дога!» романында язучы япон хәрби әсирләрен зур хөрмәт белән искә ала, аларның оешканлыгын, хезмәт сөючәнлеген, пөхтәлеген, тәртиплелеген, кыюлыгын, чыдамлыгын, сабырлыгын, телгә сәләтлелеген билгеләп үтә. Д.Г. Галләмова китабында 1945–1948 нче елларда Алабугадагы 97 нче санлы НКВД лагерендәге Квантун армиясе әсирләре турында бай фактологик материал бар.

Төп төшенчәләр: татар әдәбияты, 1945 нче елгы Совет-япон сугышы, хәрби әсирләр, японнар образы, Әдип Маликов, Аяз Гыйләҗев, Долорес Галләмова

Сылтама өчен: Усманова Л. Р., Болгарова Р. М., Хәбетдинов К. А. Татар әдәбиятында 1945 елгы совет-япон сугышы һәм япон хәрби әсирләре образы // Tatarica. 2025. № 2 (25). 66–83 б. https://doi.org/10.26907/2311-2042-2025-25-2-66-83

Кереш

Озак вакытлар әдәбият белемендә Андрей Головинның «Тыл-фронт» романы [1] 1945 нче елгы Совет-япон сугышы турындагы беренче совет китапларыннан саналган [2; 3; 4]. Автор разведка мәктәбе начальнигы булып хезмәт итә, Квантун армиясенә каршы сугышларда катнашып, аерым разведка операцияләрен җитәкли. Ул әлеге вакыйгаларны үз күзләре белән күргән, шуларда катнашкан, шунлыктан бик күп детальләрне нечкәлекләренә кадәр белә. Әлеге әсәр 1953–1959 нчы елларда языла. Шул вакыт эчендә автор «турыдан-туры күзәтүләрдән дә, күп санлы документлар һәм материалларны өйрәнү юлы белән дә табылган бай фактик материалны яңадан сәнгатьчә эшкәртеп чыга» [1]. Профессор Н. В. Киреева фикеренчә, А. Головинның әлеге романы, соцреалистик хәрби эпопея жанр элементларын 1930 нчы елларда совет әдәбиятында кулланыла башлаган шпион боевигы формулалары белән берләштереп язылган, шунлыктан «совет чорының бестселлеры»на әверелгән [5, б. 80–81].

Татар әдәбиятында 1945 нче елгы Совет-япон сугышы вакыйгаларын беренче булып Ә.М. Маликов чагылдыра. Аның сугыш турындагы тәэсирләре автобиографик повесть, очерк һәм поэмаларында чагылыш тапкан, шулай ук көндәлекләрендә дә сакланып калган.

Тикшеренү материаллары һәм методлары

Анализ өчен материал буларак Ә.М. Маликовның әдәби әсәрләре («Атаудагы хисләр» поэмасы [6], «Сахалин язмалары» очерклары [7], «Яшьлек утравым» повесте [8; 9]), А.М. Гыйләҗевның «Йәгез, бер дога!» роман-истәлеге [10]), шулай ук Ә. М. Маликовның көндәлекләре [11; 12; 13; 14], Д.Г. Галләмованың «Япон хәрби әсирләре Алабугада. НКВД лагере №97» (1945) [15] мәкаләсе алынды.

Әлеге тикшеренүнең максаты булып татар язучыларының 1945 нче елгы Совет-япон сугышы вакыйгаларын һәм аннан соңгы совет әсирлеге шартларын чагылдырган әсәрләрендә Япония һәм япон хәрбиләренең образ үзенчәлекләрен мәдәни-тарихи һәм чагыштырма методлар ярдәмендә ачыклау тора.

Фикер алышу

1939 нчы елда булачак язучы Әдип Маликов (1921–2009) илнең Ерак Көнчыгыш чикләрен саклау өчен армия хезмәтенә алына. Башта ул Благовещенскида, ә 1940–1946 нчы елларда Сахалинда 79 нчы укчы дивизия составында хезмәт итә. 1945 нче елның 11 нче августында Японияга каршы игълан ителгән сугышның беренче сәгатьләреннән үк разведчиклар отделениесе командиры сыйфатында Көньяк Сахалинны азат итүдә катнаша. Канкойгыч сугышларда күрсәткән батырлыгы өчен, сержант Ә. М. Маликов «Батырлык өчен», «Японияне җиңгән өчен» медальләре, 2 нче дәрәҗә «Ватан сугышы» ордены белән бүләкләнә.

Илебез әдәбиятында бу татар әдибен 1945 нче елгы Совет-япон сугышы темасын ачучыларның берсе дип атарга була. Сугыш шартларының кырыс булуына карамастан, Ә. М. Маликов кулыннан каләмен төшерми: шигырьләр, поэмалар яза, дивизия газетасы өчен очерклар әзерли, көндәлекләр алып бара (бу хакта тулырак: [16; 17]).

Тылда, фронтта хезмәт иткәндә, шулай ук 1945 нче елгы Совет-япон сугышы вакытында башыннан кичергәннәрне ул автобиографик поэмасында, повесть, очеркларында (Х. Госман рецензиясе [18]), солдат көндәлекләрендә, публицистик мәкаләләрендә чагылдыра. Ә. М. Маликов әсәрләрендә, бер яктан, *үз-чит* оппозициясе 1941–1945 нче еллардагы әдәби традицияләр юнәлешендә, СССР дошманнарына каршы көрәштә чиктән тыш полярлашкан патриотик пафоста эшләнсә, икенче яктан, аерым материаллар әдипнең ориенталистик текстлар язуга тартылуын күрсәтә.

Японнарның мәкерле дошманнар, самурайлар, «башкисәрләр», «камикадзелар», «басып алучылар» образын эшләгәндә Ә.М. Маликов «сугыш ярсуы» һәм «җанвар» мотивларын үстерә:

> «В Манчжурии, напротив нас, – Квантунская армия, захватившая огромные территории Китая. Это цвет императорских войск, головорезы, воспитанные в духе ненависти к советским людям. Гарнизон Хэйхэ[1] состоит из закаленных в сражениях в Корее и Китае горнострелковой дивизии, кавалерийской бригады, нескольких артиллерийских дивизионов, батальона смертников-камикадзе и своры собак. Неужели придется когда-нибудь столкнуться с ними?» [13, с. 77].

Сахалин музеена культпоход эпизодында японнар шулай ук Сахалин утравының «симез рулетын» йотарга хыялланган «басып алучылар» дип тасвирлана:

> «В 1920 году японцы захватили и Северную часть Сахалина, оккупация длилась пять лет. На Северном Сахалине молодую советскую власть потопили в крови. Оккупация, строившаяся на терроре и грабеже, продлилась пять лет. Уходя, захватчики подожгли тайгу, превратили половину острова в пожарище. Большевиков, партизан и членов их семей повесили за ноги на соснах» [13, с. 84].

Музей экспозицияләрен тасвирлау аша Ә. М. Маликов рус-япон сугышлары тарихын реконструкцияли:

> «1905 нче елгы рус-япон сугышында патша Россиясе җиңелеп, Көньяк Сахалин японнар кулына төшкәч, биредә яшәүче рус, кытай һәм айно халыклары тагы да коточкычрак хәлгә калалар. Японнар аларны авыл-авыллары белән ерак тайга эченә, тау-таш араларына сөрәләр» [7, б. 6].

1920 нче елда Япония, Россиядә Гражданнар сугышы баруыннан файдаланып, Сахалинның төньяк өлешен басып ала һәм аны биш ел дәвамында оккупацияләп тора. 1925 нче елда Япония СССР белән килешү төзи, Төньяк Сахалинны Советлар Союзына кире кайтара. Менә ни өчен Ә. М. Маликов очеркларында

[1] *Хэйхэ* – Кытайдагы шәһәр. Хэйлунцзян провинцясе Айхуэй административ өлкәсенең үзәге булып тора (КНР).

японнар «комсыз килмешәкләр» [7, б. 6] «басып алучылар» [13, б. 85] дип тасвирлана. Совет солдатлары Амурның икенче ярында дошманның хәрби хәзерлеген кызыксынып күзәтәләр:

«За неуклюжесть сурово наказывают, иногда набрасывают петлю на шею и привязывают к хвосту лошади». «Самураи делают упор на физическую силу, учатся виртуозно владеть древними приемами дзюдо» [13, б. 77].

Взвод командиры солдат Маликовны Харамитог биеклекләрен «тапка-бенте» мәктәбен узган башкисәрләр саклый дип кисәтә. Өйрәнү вакытында япон ефрейторларның яшь япон солдатларын резина таяклар белән кыйнауларын белгәч, татар язучысы японнарның җитезлек һәм чыдамлык тәрбияләү методларына шакқаткан:

«Если избиваемый закричит или упадет, его запинают до крови с криками: “Мы из тебя сделаем настоящего самурая, научим тебя быть смелым и чутким, сын собаки”» [13, с. 84–85].

Ә. М. Маликов, әсәрләренә «чит текст»лар (командирларның чыгышлары, совет газеталарыннан цитаталар) кертеп, 1945 нче елгы Совет-япон сугышының максатларын укучыларга җиткерә. Көньяк Сахалин операциясе турындагы материал очеркларда көндәлек рәвешендә бирелә. «Чит территория» турындагы күзаллауны формалаштыру өчен, Ә. Маликов көндәлегендә һәм очеркында япон торак пунктларының (Харамитога, Котон, Кэтон, Камисисука, Найро, Тойохара) исемнәрен санап чыга, шулай ук үзәнлек, сопка һ. б. исемнәрен атый. «Сахалин язмалары»ннан япон офицерлары флигелендәге «карта» эпизоды укучыларга Япониянең территориаль дәгъвалары масштабын күзалларга ярдәм итә:

«Над полкой висел узорчатый ковер. Присмотрелись – оказывается, карта Азии. Территория Советского Союза до Урала и Каспия «украшена» японскими флагами. А на горах Урала изображен памятник императору-микадо» [13, с. 118].

Язучы япон диверсантлары, снайпер-күкеләр, пулеметчылар, миналы атлар һ. б. белән очрашулары турыда яза, тәҗрибәсе белән уртаклаша. Разведчик, әлеге һөҗүмдә катнашып, «Батырлык өчен» медале дә алган.

Совет идеологик традициясе кысаларында сугыш вакыйгаларын тасвирлаганда японнар портретында ерткыч, агрессив башлангыч ассызыклана. Мәсәлән, повесть авторы һөҗүм вакытында аңа «ерткычларча тешен ыржайткан» «тәбәнәк буйлы» япон һөҗүм итте, дип яза. [13, б. 84–85] Ә. М. Маликов дошман солдатларының нәфрәт тулы күзләренә игътибар юнәлтә. Мәкерле дошман провокацияләренең берсе түбәндәгечә тасвирлана:

«Ак флаг тотып чыккан япон парламентерларын каршы алырга баручы безнең бер төркем офицер һәм солдатларга минометтан, ут ачтылар, ә япон парламентерлары бу вакытта траншеяларга төшен качтылар» [8, б. 13].

Ә. М. Маликов камикадзе культын җентекләп тасвирлый:

«Место камикадзе, погибшего за императора, – в центре рая. Это вдалбливают в головы японских солдат. Говорят, что их доблесть будут воспевать в песнях. Родственникам и семьям камикадзе дарят подарки. Свою жизнь они продают заранее.

Провожая смертников в армию, родители заранее устраивают им торжественные «похороны». В ожидании приказа камикадзе ведут разгульную жизнь, полиция смотрит сквозь пальцы на их бесчинства… Нарушение клятвы карается смертью, принудительным харакири» [13, б. 122].

Ә. М. Маликов безнең гаскәрләргә камикадзе-очучылар, пулеметчылар һ. б. китергән зыян турында болай дип сөйли:

«Японская военщина, если бы это было возможно, весь народ превратила бы в камикадзе» [13, б.123].

«На одном участке было окружено 90 японцев, но ни один не сдался в плен, в последнюю минуту распарывают животы и умирают. Это, по их убеждению, верность императору. О совершивших харакири смертниках их соотечественники слагают легенды, песни и передают их из уст в уста.» (13 нче август язмаларыннан) [14].

Ә. М. Маликов үзенең әсәрләрендә японнарның басып алган территорияләрендә русларга карата гына түгел, ә башка этнос вәкилләренә карата күрсәткән ерткычлыкларын да тасвирлый. 1945 нче елның 8 нче августында хәрби операция башлануы турындагы хәбәр башта очерклар авторында илһам уята:

«Җитәр! Кырык ел көттек без моны – Көньяк Сахалин 40 ел япон итеге астында ыңгырашты» [7, б. 12].

Бу тойгыны борчулы өмет алмаштыра:

«Сугыш! Мин армиядә алты ел хезмәт итү дәверемдә бу көн турында күп мәртәбәләр уйлый идем. Куркыныч та, шомлы да булып күз алдына килә иде ул» [7, б. 8].

Ә. М. Маликов дошман оборонасы сызыгына игътибар итә:

«Менә дошман жире»… «Күп еллар буе төзелгән ныгытмалар, дотлар һәм җир асты юллары» [7, б. 13].

Көндәлекләр авторы дошман оборонасын өзеп чыга алган совет солдатларының (генерал Батурин, орденлы танкист Демин һ. б.) батырлыгына соклана. Разведчик Ә. М. Маликов Совет Армиясенең техник өстенлеге белән горурлана. Язучы үзләренең фидакарь хезмәте белән Җиңү сәгатен якынайтучы тыл хезмәтчәннәре турында ихтирам белән сөйли. «Сахалин язмаларында» фронт һәм тыл бердәмлеге темасы шулай сурәтләнә (аучы Шакир Муллануров турындагы очеркны карагыз).

Ә. М. Маликов япон солдатлары арасында немец пропагандасының көченә шаһит була, моңа бик гаҗәпләнә. Сорау алулар вакытында япон солдатларының күбесе СССР ның фашистлар Германиясен җиңүе турында белмәве, шуңа күрә руслар чигенеп Япониягә кадәр барып җиткәннәр дип уйлаулары ачыклана. Японнар үзләрен миллион кешелек армия составында русларның 100 меңлек армиясенә каршы сугышабыз, дип белгәннәр.

«На одной высоте захватили пленных. Оказалось, что многие японские солдаты еще не знают, что война с Германией кончилась. Им вдолбили, что немцы притесняют русских. Поэтому, дескать, русским земли не хватает, и они покушаются на их территорию [в оригинале – на нашу землю]. Смешно просто!» (18 нче август язмаларыннан) [13, С. 145].

Чигенү хаосы 19 нчы август көндәлек язмасында тасвирланган:

«Железнодорожная станция «Котон». Из леса выходят заблудившиеся японские кони. Здесь много трофейного риса и галет, брошенного имущества, шелковой одежды и посуды. Сегодня должна состояться массовая сдача в плен» [8, б. 146].

22 нче август көндәлек язмасында Камисисука шәһәрендә, яралануына карамастан, үз постын калдырмаган һәм озак вакыт оборонада торган япон офицерының батырларча һәлак булуы тасвирлана. Татар язучысы аның турында хөрмәт белән сөйли: «самурай» әсирлеккә бирелүгә яки урманга качып китүгә караганда, сугышта һәлак булуны яхшырак күрә [13, б. 9].

Совет Армиясенең Көньяк Сахалин операциясе вакытында Көньяк Сахалин, сентябрь башында Курил утраулары японнардан азат ителә. Ә. М. Маликов үзенең шигырендә Совет Армиясенең япон сугышында җиңүен шулай мәңгеләштергән:

Без кырык ел көтеп, бу көнне
Каныбызда саклап китердек;
Тын океанда соңгы походны
Бөек Җиңү белән бетердек [7, б. 6].

Көндәлек язмаларында язучының дошманга карата нәфрәте акрынлап кызыксыну белән алышынуы сизелә, күрше халык һәм аның мәдәнияте турында күзаллауларын киңәйтү мөмкинлеге барлыкка килә. Көнчыгыш һәм аның борынгы мәдәнияте белән кызыксыну – ватан әдәбиятының күптәнге традициясе. Язучы көндәлеген эш дәфтәрләре сыйфатында куллана, анда яңа әсәрләренең идеяләре һәм караламалары теркәлә. Ул башка милләтләрнең тормыш образларын хөрмәт белән тасвирлый. Мәсәлән, Ә. М. Маликов японнарның торакларын берничә тапкыр бик җентекләп тасвирлый, соцреализм әдәбияты кысаларында, ярлы япон алачыкларын император һәм аның чолганышының сарайларына каршы куя.

Япон капитаны йортының тасвирламасы игътибарга лаек:

«Без япон капитаны яшәгән йорт эченә керәбез. Аның идәненә дөге саламыннан үрелгән маталар җәелгән. Чөйдә ранец, фуражка һәм башка хәрби киемнәр эленеп тора. Өстәлдә фотокарточкалар, төрле кәгазьләр, зур көзге һәм япон хәрби начальникларының рәсемнәре. Әйберләрнең күбесе: патефон, бритва, портсигар, стена сәгате, фотоаппарат һәм башкалар Американыкы. Күрәсең, бу әйберләр Филиппин кебек атауларда халыктан талап алынганнар» [7, б. 12].

Аннары язучы укучыларны япон солдатларының туклану рационы белән таныштыра:

«Япон солдатларының үз гомерләрендә бер генә тапкыр да ипи күргәннәре юк, аларда тик офицерларга гына бертөрле дә тәме булмаган галетлар бирелә. Япон солдатларына иртән шикәр сибеп бер тарелка дөге боткасы, көндез дөге

боткасы һәм киптергән балык, ә кичен балык консервасы һәм бәрәңге бирәләр икән» [7, б. 12].

Японнар капитуляция билгесе итеп йорт түбәләренә ак һәм кызыл флаглар элгәннәр. Язучы көндәлегендә японнарның тактадан ясалган торакларын, япон хатын-кызларының иркен чалбар һәм агач башмакларын, шулай ук японнарның гореф-гадәтләрен җентекләп тасвирлый:

«Японские женщины ходят все в брюках, детей носят за спиной. На ноги одевают деревянные колодки (башмаки) или таби (тапочки). Многие люди носят резиновые сапоги.

Грузы возят на колясках и велосипедах. Их столько, что пешеход на улице берет любой и, когда доезжает до места, оставляет без надзора» [13, б. 148].

«Японцы – народ небольшого роста, большинство худощавые, изнуренные, но хитрые и нахальные. На каждом шагу стараются русского солдата угостить сигаретой или папироской, низко кланяются, пожимают руку и т.д. Но в то же время ночами убивают наших красноармейцев по одному» [14].

«Өй җиһазлары бик җиңелчә һәм зур мастерлык белән эшләнгәннәр. Комнатада барысы да ялан аяк йөриләр, чөнки идән өстәл дә, урындык та, койка да булып хезмәт итә.

Тәмәкене бергәләп, идәндә аякларны бөкләп утырып тарталар, ә уртада пепельница куелган. Мин әле кофта яки юбка кигән бер хатын-кызны да күрмәдем. Алар арасында җирән, сары, кара һәм ак чәчлеләре дә юк. Чәчләре барысыныкы да шомырт кебек кара. Балалары барысының да бер төсле, ата-аналары ничек итеп бер-берсеннән аларны аера ала икән? Эшчән халык күбесенчә аякларына таби кия һәм обмотка урый, башларына салам эшләпә яки япон фуражкаларын кия. Ирләр чәч үстермиләр, офицерлар шулай ук. Хатын-кызлар тоташ тегелгән бизәкле күлмәк-ыштаннан йөриләр. Һәр японец чалбар каешына арт яктан сөлге тагып йөри. Юынган чакта, битләрен сабынлап сөлге белән юалар, аннан соң сөлгене ныклап борып битләрен сөрткәч, аны киптерәләр» (1945 елның 29 нчы августындагы язмадан) [17, б. 25].

«Идәннәрен бервакытта да юмыйлар. Тик берничә ел үткәч, дөге саламыннан үрелгән калын маталарын гына алмаштыралар. Өйләрендә өстәл дә, урындык та бик сирәк очрый. Монда кешеләр һәрвакыт аякларын бөкләп идәнгә утырып ашыйлар, идәндә йоклыйлар, ә аяк киемнәрен тышта салып калдыралар». (1945 елның 29 нчы августындагы язмадан)» [7, б. 25].

Көндәлектә рус эмигранты белән очрашу тасвирлана, ул Ә. М. Маликовка японнар турында кызыклы фактлар сөйли:

«Алар иреннәренә атланмай сөртәләр, ә итне бик сирәк ашыйлар, ди (1945 елның 2 сентябрендәге язмадан) [14].

23 нче август язмасында ул японнарның гади халкының Кызыл Армия солдатларын ничек каршы алуын җентекләп тасвирлый:

«Дети вплотную подходят к нашим повозкам и с большим удовольствием принимают то, что мы им даем. Старики снимают шапки и кланяются до земли. Женщины поначалу спрятались по домам, но затем поняли, что мы не едим людей, да и рогов у нас нет.

Девушки машут руками, а бывшие японские солдаты отдают честь. Но добрые они такие, что порох держи всегда сухим. Все японцы улыбаются, вернее стараются быть веселыми. Конечно, некоторые от всего сердца, а многие из-за страха. Потому что им все время говорят, что русские не жалеют никого, расстреливают каждого попавшего в плен, издеваются. По факту ничего не оказалось» [13, б. 146].

Кореялеләрнең дә русларның килүенә шатлануы татар солдатының игътибарыннан читтә калмаган: өлкән яшьтәге кореяле японнарның «аларны кешегә санамавы» турында сөйли [13, б. 147].

Ә. М. Маликов япон телен белмәвенә һәм аңа җирле халык белән мимика ярдәмендә аралашырга туры килүенә үкенә:

«Они – народ очень общительный. Когда вступаешь в общение с ними, они наших сразу окружают и с любопытством разглядывают, ощупывают наши автоматы. Японцы пустили слух, что ППД вооружаются только коммунисты и комсомольцы. Говорят, что с ППД в одного прицеливаются, а убивают десятерых» [13, б. 147].

Карафуто губернаторлыгы башкаласында совет солдатлары исерек япон хәрбиләренең коралларын ташлауларын күргәннәр:

«Они рады, что освободились от муштры и сохранили свои жизни. Для солдат – это большой праздник, они и нас приглашают выпить» [13, б. 148].

Көндәлегенең 15 нче сентябрь язмасында япон хәрби әсирләре тасвирланган:

«Сегодня мимо нашего гарнизона провели несколько тысяч пленных японцев. Я удивляюсь тому, какие все же они выносливые люди. По рассказам наших бойцов, они уже 15 дней живут за счет своих продуктов и говорят еще на 15 дней хватит. Весь этот груз несут на себе. Кроме того, за спиной одеяло, у некоторых даже маты, сплетенные из камыша, различные сумки, шинель, фляги, алюминиевые кружки, котелки и т.д. Маломощный ишак едва ли поднимет такой груз. По правилу, у японцев привал через 8 км, а у нас через 4 км. Большинство японцев люди угрюмые, невеселые, небритые, шагают тяжело, опираясь на палочки» [14].

Ә. М. Маликовның көндәлеге – документаль дәлил, ул үзе күргәннәрне яза. Автор язганнарның барысы да автобиографик әсәрләренә кермәгән. Моңа үзләренең мәкаләләрендә А. Ю. Хәбетдинов һәм М. М. Хәбетдинова да игътибар итә: «Күрәсең, язучы үз әсәрләрен җиңүче армияне сурәтләүнең расланган кануннарына «яраклаштырган», хәрби хезмәткәрләрнең һәм командирларның уставка туры килми торган эшләрен тасвирламаган. Шуны да онытмаска кирәк: СССРда Япония белән сугыш темасы нацистлар Германиясе белән сугыш темасына караганда икенче планга күчерелгән булган. Тоткарлаучы факторларның берсе сугыштан соңгы вәзгыятьнең җайга салынмавы булды, чөнки чикләрне билгели торган тынычлык килешүенә әлегә кадәр кул куелмаган» [16, б. 208].

«Язучы блокнотыннан» сериясендәге газета-журнал мәкаләләрендә Ә. М. Маликов үзенең юбилей чараларына баруын һәм легендар полкташлары белән очрашуларын тасвирлый (мәсәлән, «Куриль чәчәкләр» [11], «Хәтер утраулары» [12]). Хәзер бу традицияне язучының улы дәвам итә.

Япон хәрби әсирләре образлары Ә. М. Маликов әсәрләрендә генә түгел, шулай ук А. Гыйләҗевнең «Йөгез, бер дога!» романында да очрый (1991–1993). Бу тема М. Хәбетдинова мәкаләсендә җентекләп тикшерелгән [21]. Татар язучысы Караганда төзәтү-хезмәт лагеренда (КАРЛАГ) очраткан японнарга соклануын яшерми:

«Чит ил тоткыннарыннан японнар урысчаны иң тиз эләктереп алдылар. Кытай ун елга нибарысы ун сүз үзләштерсә, японнар арасыннан телне белмәгән кешеләрне очратмадым. Горур, буйсынмас, көчле халык. Кытай, кореялы, япон – төскә-биткә бер чамадарак халык, диләр. Һич алай түгел, менә шушы бер төбәктә яшәп ятучы өч халык вәкилләрен аралаштырып тезеп күрсәтсәләр, япон вәкилләрен һич ялгышусыз аерып алачакмын! Японнар күз карашында олпатлык, гыйлем, үз-үзенә ышану, серлелек һәм яхшы мәгънәсендә хәйлә бөркелеп тора. Японнар берчакта да милли тарткалашларга, вак-төяк ызгышларга катнашмадылар, ипи-тоз өчен дошманлашып йөрмәделәр Булса да була икән нык куллы, бөек халык!» [10, б. 278].

Роман авторы японнарның хезмәт культурасын да хөрмәт белән тасвирлый, шул ук вакытта *уз-чит* оппозициясе үзенекеләр файдасына булмый:

«Шуны да әйтеп үтәргә кирәк, эш-хезмәткә килгәндә, япон эшка тотына икән, ышан, ул аны наять башкарып чыгачак. Лагерьда, гадәттә, «световой рабочий день», бер караңгыдан икенчесенә кадәр эшләтәләр, мәҗбүр итәләр. Япон исә бу җүләр кагыйдәгә буйсынмый, ул дүрт сәгать эшләгәч туктый, ял итә, хәл җыя, бер сәгатьтән тагын җиңен сызгана, тагын дүрт сәгать дәвамында эшли, ут уйната. Ас син аны, кис, сигез сәгатьтән ары эшләтә алмыйсың. Урыс исә көннәр буе былагайланып, эшләгән булып йөри, башкарган эше эт яламаслык» [10, б. 278].

А. М. Гыйләҗев японнарның чисталыкларын да ассызыклый:

«Японнар – пөхтә халык, чиста халык. Актаста алар мунча тирәсенә урнаштылар: мунча ягалар, кер юалар. Мин кай арада мактанып та куям... (Нишлим, бар инде шундыйрак гадәтләрем!) «Япон генерал-майоры минем керләрне юа иде! » – дип җиффәрәм» [10, б. 279].

Романда А. М. Гыйләҗев японнарның үзләре торган җирдә уңайлыклар булдырырга омтылуларын дәлилләүче фактларны да китерә:

«Оказывается, в Майкудуке[2] долгое время жили японские военнопленные. А они якобы не успеют на новое место прибыть, как тут же начинают облагораживать его, украшать, причёсывать. Японцы высадили большое количество деревьев, а между ними разбили цветочные клумбы, на которых посеяли ночные фиалки – маттиолы. В дневное время дремлющие, сомкнув реснички-лепестки, цветы с наступлением сумерек просыпаются и далеко-далеко по округе распространяют своё благоухание» (Цит. по [21]).

А. М. Гыйләҗев үзенең әсәрендә японнарның җинаятьчеләр белән сугышуын тасвирлый, шунда ул аларның йомшак, юл куючан булуларының да чикләре барлыгын күрсәтеп, критик ситуацияләрдә японнарның

[2] *Майкудук* – Караганда янындагы шәһәр.

үз-үзләрен бик кыю һәм каһарманнарча тотуларын сурәтли. Японнар романда Актасны беренче төзүчеләр буларак тасвирлана. Татар язучысы хәрби әсирләрнең хезмәт лагерендагы авырлыкларга бирешмәвенә соклана:

«Әйтик, япон офицерын төелә-төелә балык сөягеннән әвәләгән бутерброд ашаганын күз алдыңа китереп кара! һичкайчан була торган хәл түгел! Иң горур, иң буйсынмас, әллә нинди кыен хәлләргә калганда да кешелек сыйфатларын җуймаган, сынмаган, буйсынмаган адәм япон булыр. О-о, алар берчакта да зарланмыйлар, сукранмыйлар, ачыксалар, юкны-барны эзләмиләр, язмышларын учларына йомарлап, җаннарын эт типкесенә ычкындырмыйча, яхшылык көтәләр, яхшылыкка һәм Ходаларына ышаналар» [10, б. 278].

Авторның русча бернинди акцентсыз сөйләшә торган елгыр полковник Саттаро Тогучи белән диалогы да бик кызыклы:

Мин аннан: «Саттаро-сан, берәр заман урыс белән япон тату яши башлармы?» – дип сорадым. Ул миңа кап-кара күзенең нурларын терәп уйланды да: «Никогда!» – дип җавап бирде. Каушадым хәтта, валлаһи!» [10, б. 279].

Билгеле булганча, Спас лагеренда 22 меңгә якын япон хәрби әсире булган. Аларны шахталарда, кирпеч заводларында, ремонт-механика заводларында, төзелеш предприятиеләрендә эшче көч буларак файдаланганнар. Алар лагерьдан 1950 нче еллар уртасында азат ителә. 1987 нче елда Япония хөкүмәте Карлагта күмелгән япон хәрби әсирләренең җәсәдләрен туган илләренә кайтару турында килешү төзи (бу турыда тулырак: [19]).

Д. Г. Галләмова китабында япон хәрби әсирләренең Алабугадагы 97 нче санлы НКВД лагеренда булулары турында шаһитләрнең истәлекләре китерелә.

«Япон чыганаклары буенча, СССР да 1945 нче елның декабреннән 1956 нчы елга кадәр 50 мең япон хәрби әсире, Алабугада – 9 мең медицина хезмәте офицеры булган». ([13, б. 155] буенча цитата). Шаһитлар раславынча, «алар арасында полковниклар, подполковниклар, капитаннар һәм түбәнрәк званиедәге хәрбиләр булган, төп контингентны яшь офицерлар тәшкил иткән» [...].

«Японнар, немецлар кебек үк, тулысынча үз-үзләренә хезмәт күрсәтә иде. Лагерь эчендә: азык-төлек блогында, ашханәдә, мунча-кер юу бүлегендә эшләгәннәр, шулай ук урман кискәннәр, яшелчә үстергәннәр, дуңгыз симерткәннәр. Хирурглар, терапевтлар, окулистлар, стоматологлар совет табиблары күзәтүе астында үз ватандашларын дәвалаганнар», – дип искә ала Л.А. Шевнина [14, б. 155].

Н. А. Кузнецова истәлекләре буенча, Квантун армиясе хәрби әсирләре арасында авырулар күп була, аларны икенче зонага урнаштыралар [14, б. 156].

1948 нче елда әсирләрнең бер өлеше туган илләренә кайтарыла.

1991 нче елның 18 нче апрелендә СССР һәм Япония арасында «Хәрби әсирләр өчен лагерьларда булган затлар турында» килешүгә кул куелганнан соң, вафат булган япон әсирләренең җирләнгән урыннары турында мәгълүмат алмашу башланды. Японнар зур булмаган делегацияләр белән безнең илгә, шулай ук Алабугага да киләләр. Шәһәрдә каберләрне казу, җәсәдләрне һәм каберләрдә сакланып калган әйберләрне җыю, аннары кремация һәм башка процедуралар үткәрелә. 2000 нче елның октябрендә Алабугада японнар тарафыннан япон хәрби әсирләренә һәйкәл куела. 2002 нче елда Алабугага Япония делегациясе килә, алар арасында элеккеге хәрби әсирләр дә була, алар үзләренең коткаручылары – доктор Т. А. Нечаева, фельдшер З. Ш. Камаева белән очрашалар (бу турыда тулырак: [14, б. 155–189]).

Төп нәтиҗәләр

1945 нче елгы Совет-япон сугышы вакыйгаларын тасвирлаган татар әдәбияты әсәрләренә ясаган анализ шуны күрсәтә: Ә. М. Маликов бу темага татар әдәбиятында гына түгел, ә ватан әдәбиятында да беренче булып алынган язучы дип саналырга хаклы. Кызганычка каршы, аның «Яшьлегем утравы» автобиографик повестеның тәрҗемәләре сәяси хәлләр аркасында тәнкыйтьчеләр игътибарыннан читтә калды [23; 24]. Японнарның образы, бер яктан, поэма, очеркларда һәм автобиографик прозада татар язучысы тарафыннан, идеологик караш кысаларында, мәкерле, рәхимсез дошман буларак күрсәтелсә, икенче яктан, нәфис-документаль прозада һәм мемуар характердагы чыганакларда әдипнең Япониягә һәм анда яшәүчеләргә карата этнографик кызыксынуы күзәтелә (японнарның тораклары, киемнәре, кухнялары, көнкүреше тасвирлана). А. М. Гыйләҗев «Йәгез, бер дога!» романында милләтенә карамастан, Карлаг тоткыннары язмышларының уртаклыгына игътибар бирелә. Автор япон хәрби әсирләрен

горур, бәйсез, хезмәт сөючән итеп сурәтли. Д. Г. Галләмова китабында әсирләрнең Алабуганың икенче зонасында булуы турында шаһитләрнең истәлекләре дә урын алган. Ул туган якны өйрәнүче фоторәсемнәрдә шәһәр администрациясенең Япония рәсми оешмалары белән эшлекле язышуыннан кызыклы фотодокументлар китерә. Диалогның нәтиҗәсе булып, япон хәрби әсирләре күмелгән урында һәйкәл кую, исән калган элекке япон әсирләренең шәһәргә истәлекле чараларга килүе була.

Йомгак

Татар әдәбиятында Япония образын, япон хәрби әсирләре һәм сугыштан соңгы чор япон әсирләренең образларын өйрәнү перспективалы булып тора һәм алга таба да эзләнүләрне таләп итә. Тикшеренүләрдән күренгәнчә, бу тема төрле әдәбият жанрларында, көндәлекләрдән шигъри әсәрләргә кадәр, очерклардан романнарга кадәр сурәтләнгән.

Рәхмәт сүзе

Әтисенең хәрби көндәлеге белән якыннан танышу, эшләү мөмкинлеге тудырганы өчен, күренекле татар язучысы Ә. М. Маликовның улы А. Ә. Маликовка чиксез рәхмәтебезне белдерәбез.

Әдәбият

1. *Головин А.* Тыл-фронт: 2 кн. Благовещенск: Амурское кн. изд-во, 1958-1960.
2. *Буренкова Г.* Первая книга писателя // Амурская правда. 1958. 3 дек. С. 3.
3. *Васильев Л.* Победа на Западе и на Востоке // Дальневосточный комсомолец. 1965. 23 марта. С. 3.
4. *Воронков А. А.* Фронт без тыла: о писателе А. Головине // Амур: лит.-художеств. альманах. 2007. № 6. С. 79–82.
5. *Киреева Н. В.* Есть ли массовая литература в Приамурье XXI в. // Лосевские чтения – 2017: материалы X региональной научно-практической конференции / под ред. А.В. Урманова. Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2017. С. 80–91.
6. *Маликов Ә.* Атаудагы хисләр // Совет әдәбияты, 1945. №7. Б. 42–47.
7. *Маликов Ә.* Сахалин язмалары. Казан: Татгосиздат, 1948. 28 б.
8. *Маликов Ә.* Яшьлек утравым // Совет әдәбияты. 1973. №11. Б. 73–92.
9. *Маликов Ә.* Яшьлек утравым. Казан: Татар. кит. нәшр., 1978. 149 б.
10. *Гыйләҗев А. М.* Сайланма әсәрләр: 6 томда. 1 т. Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. 687 б.
11. Маликов Ә. Куриль чәчәкләре // Совет әдәбияты. 1970. №4. Б. 113–125.
12. *Маликов Ә.* Хәтер атаулары (язучы көндәлегеннән) // Социалистик Татарстан. 1985. 21, 23 апрель.
13. Адиб Маликов – записки солдата эпохи / авт-сост. Анвар Маликов. Казань: Рухият, 2021. С. 133–156. // URL: https://bf-tatneft.ru/fond/documents/books/Malikov_%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82(1).pdf
14. *Маликов Ә. М.* Көндәлек. // *Личный архив писателя А.М. Маликова.* Тетрадь с карандашными и чернильными записями на русском и татарском языках. 1945. 30 л.
15. *Галлямова Д. Г.* Елабуга... сердцу близкое звучание. Казань: Центр инновационных технологий, 2019. 267 с.
16. *Хабутдинов А. Ю., Хабутдинова М. М.* Военные дневники татарских писателей: путь к читателю сквозь рамки цензуры // Филология и культура. Philology and Culture. 2025. №2 С. 204-211. https://doi.org/10.26907/2782-4756-2025-80-2-204-211
17. *Насыйхова Л.Р.* Жанрово-тематические и стилистические особенности татарской фронтовой публицистики в годы Великой Отечественной войны (на примере дневников и очерков): дис. ... канд. филол. наук. Казань, 2023. 157 с. EDN: BBGWHW
18. *Госман Х.* Сахалин язмалары. Беренче китап // Кызыл Татарстан. 1948. 30 ноябрь.
19. Топономика населенных пунктов Южного Сахалина. Русско- японский справочник-указатель / В.В. Переславцев // Вестник Сахалинского музея. 1998. № 1(5). С. 359-368.
20. Об истории переименования населенных пунктов Южного Сахалина и Курильских островов в 1946–1947 годах / И.А. Самарин // Вестник Сахалинского музея. 2015. № 1(22). С. 196–226.
21. *Хабутдинова М.М.* Образ японских узников сталинских лагерей в романе А.М. Гилязова «Давайте помолимся!» // Культурные, экономические, технологические контакты и взаимодействие Японии и Татарского мира: история и со временность: сборник научных трудов. Вып. II. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2018. С. 248–255.
22. *Тен Т.* Последний свидетель и последний самурай // Караван. 2009. 13 марта.
23. *Маликов Э.* Остров моей юности: Повесть-воспоминание / пер. с татар. М. Скороходов. Казань: Татар. кн. изд-во, 1976. 96 с.
24. *Маликов Э.* Остров моей юности: Повесть-воспоминание. М.: Сов. Россия, 1984. 128 с.

ОБРАЗ СОВЕТСКО-ЯПОНСКОЙ ВОЙНЫ 1945 Г. И ЯПОНСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ В ТАТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Лариса Рафаэлевна Усманова,
НИУ «Высшая школа экономики»,
Россия, 109028, г. Москва, Покровский бульвар, 11,
ousmanoval@gmail.com.

Рамзия Марсовна Болгарова,
Казанский федеральный университет,
Россия, 420008, г. Казань, ул. Кремлевская, д. 18,
Ramziya.Bolgarova@kpfu.ru.

Карим Айдарович Хабутдинов,
НИУ «Высшая школа экономики»,
Россия, 109028, г. Москва, Покровский бульвар, 11,
karim.khabutdinov@mail.ru.

В статье систематизированы художественные произведения татарских писателей, посвященные Советско-японской войне 1945 г. и последующим событиям, связанным с японскими военнопленными. В произведениях татарской литературы послевоенного периода образы японских военных в бою и в плену даются по-разному. Самое раннее из произведений датируется 1945 г. Участник событий А. М. Маликов, будучи разведчиком, увековечил увиденное в дневниках, поэме, очерке, автобиографической повести. Анализ источников показал, что татарский писатель, с одной стороны, разрабатывал образ японцев в соответствии с установками цензуры как безжалостных, коварных врагов, а с другой стороны, его интерес к Японии и японцам развивался в ориенталистском ключе. Другому татарскому писателю А. М. Гилязову довелось столкнуться с японскими военнопленными в Карагандинском исправительно-трудовом лагере (Карлаге). В романе «Давайте помолимся!» писатель вспоминает о японских военнопленных с большим уважением, отмечая их организованность, трудолюбие, аккуратность, дисциплинированность, смелость, выносливость, терпение, способность к языкам. В книге Д. Г. Галлямовой содержится богатый фактологический материал о военнопленных Квантунской армии, которые в 1945–1948 гг. оказались в лагере НКВД № 97 в Елабуге.

Ключевые слова: татарская литература, Советско-японская война 1945 г., военнопленные, образ японцев, Адиб Маликов, Аяз Гилязов, Долорес Галлямова

Для цитирования: Усманова Л. Р., Болгарова Р. М., Хабутдинов К. А. Образ Советско-японской войны 1945 г. и японских военнопленных в татарской литературе // Tatarica. 2025. № 2 (25). С. 66–83. https://doi.org/10.26907/2311-2042-2025-25-2-66-83

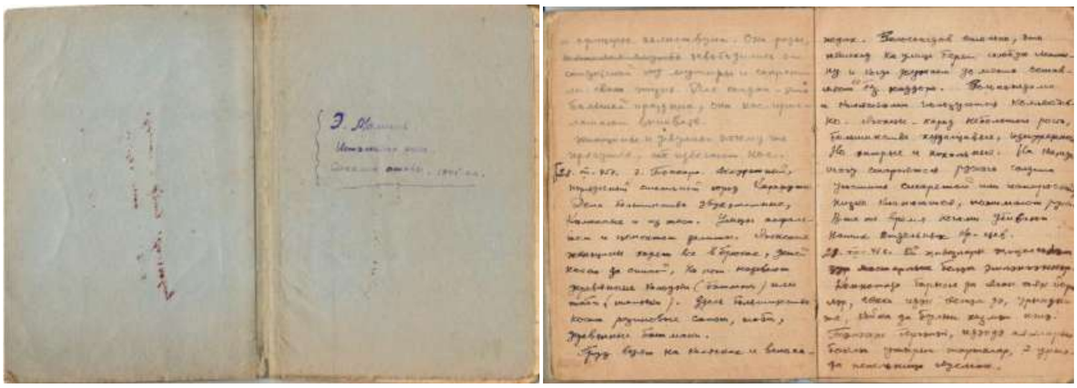

Adib Malikov's War Diary.
Әдип Маликовның сугыш көндәлеге.
Военный дневник Адиба Маликова.